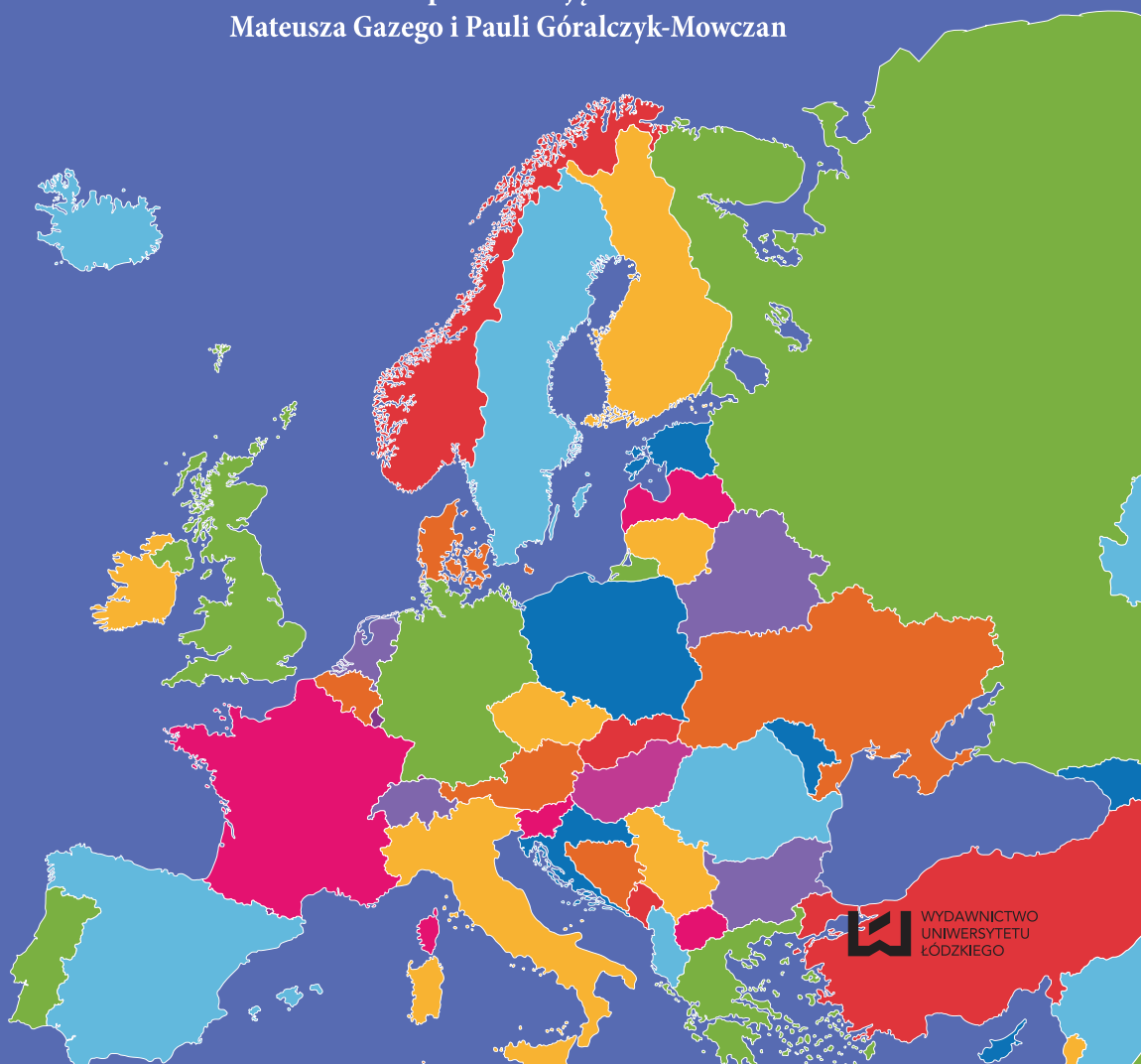


Bogactwo językowe i kulturowe Europy w oczach Polaków i cudzoziemców

3

pod redakcją
Mateusza Gazego i Pauli Góralczyk-Mowczan



SPOSÓB KONSTRUOWANIA OKREŚLEŃ EUROPEJSKICH AKWENÓW MORSKICH W JĘZYKACH NIEMIECKIM, SZWEDZKIM I POLSKIM

SŁOWA KLUCZOWE: EUROPEJSKIE AKWENY MORSKIE, JĘZYK NIEMIECKI, JĘZYK SZWEDZKI, JĘZYK POLSKI, WIELOCZŁONOWE WYRAŻENIA RZECZOWNIKOWE, ZROSTY RZECZOWNIKOWE, ZESTAWIENIA DWÓCH RZECZOWNIKÓW, SKRÓTOWCE RZECZOWNIKOWE

Nazwy akwenów morskich należą do nazw własnych i tworzą wyrażenia rzeczownikowe z leksemem *morze* w języku polskim, leksemami *Meer* lub *See* w języku niemieckim oraz *hav* lub *sjö* w języku szwedzkim¹. W tworzeniu określeń europejskich akwenów morskich w omawianych językach dostrzec można zatem różnice znaczeniowe w płaszczyźnie głębokiej, wynikające z różnorodności leksemów składających się na ich nazwy, implikujące konieczność doboru właściwego leksemu w językach germańskich w porównaniu z dość ujednoliconymi semantycznie, gdyż zawierającymi we wszystkich nazwach ten sam leksem, polskimi określeniami tych akwenów². Również w strukturze powierzchniowej wspomnianych określeń widoczne są znaczne różnice między wymienionymi wyżej językami, które zostaną ukazane w niniejszym artykule.

¹ Ponieważ omawiane w artykule rzeczowniki występują w konkretnych nazwach własnych, przybierają one w językach germańskich formę określoną, wyrażaną poprzez użycie właściwego dla każdego z rzeczowników rodzajnika określonego w prepozycji w języku niemieckim lub w postpozycji w formie przyrostków rzeczownikowych w języku szwedzkim. Polskie rzeczowniki nie posiadają wprawdzie żadnego formalnego wyróżnika określoności tego typu w postaci osobnego leksemu, ale w nazwach własnych pisane są wielką literą.

² Problem różnic znaczeniowych obu leksemów wchodzących w skład nazw akwenów morskich w języku niemieckim omówiłam szczegółowo w jednym z moich wcześniejszych artykułów, znajdującym się obecnie w druku.

Na wstępie zarysowane zostaną ogólne sposoby tworzenia wyrażen rzeczownikowych w językach niemieckim, szwedzkim oraz polskim ze szczególnym uwzględnieniem nazw własnych. Następnie zostaną wymienione w kolejności alfabetycznej i ujęte w tabeli niemieckie określenia europejskich akwenów morskich wraz z ich szwedzkimi i polskimi odpowiednikami. Ich analiza porównawcza będzie miała na celu wykazanie regularności występowania i dominacji określonych struktur językowych w każdym z omawianych tu języków, a jej wyniki zaprezentowane zostaną w ostatniej części artykułu.

1. BUDOWA WIELOCZŁONOWYCH WYRAŻEŃ RZECZOWNIKOWYCH W JĘZYKACH NIEMIECKIM, SZWEDZKIM I POLSKIM

Wspomniane wcześniej rzeczowniki wraz z ich określeniami tworzą w omawianych językach różne typy wieloczłonowych wyrażen rzeczownikowych (zob. tab. 1.) będące nazwami własnymi akwenów morskich. Stanowią one jednak tylko niewielką część wszystkich rodzajów wyrażen rzeczownikowych, jakie mogą być tworzone w owych językach (zob. dalej). Za wyrażenie rzeczownikowe uchodzi bowiem każdy związek wyrazowy, w którym wyrazem nadrzędnym (= określanym) jest rzeczownik [zob. Doroszewski 1980, s. 921], a wyrazem określającym go (= podrzędnym) może być inny rzeczownik, przymiotnik, zaimek, czasownik, liczebnik lub przyimek. Oba elementy powstałego w ten sposób wyrażenia rzeczownikowego pozostają w stosunku do siebie w związku zgody lub rządu. W związek zgody łączy się rzeczownik z innym rzeczownikiem (pełniącym funkcję przydawki rzeczownej), przymiotnikiem, zaimkiem przymiotnikowym, imiesłowem przymiotnikowym lub liczebnikiem. Formy obu członów wyrażenia rzeczownikowego zgodne są wtedy co do liczby i przypadku, a najczęściej również i rodzaju. W związek rządu wchodzi natomiast rzeczownik z innym rzeczownikiem (pełniącym funkcję przydawki dopełniaczowej lub będącym częścią przydawki przyimkowej) lub przyimkiem. Związek ten implikuje użycie wyrazu podrzędnego w jednym, ściśle określonym przypadku, niezależnym od zmiany form fleksyjnych wyrazu nadrzędnego [por. Doroszewski 1980, s. 1033–1034, Szober 1962, s. 334–341].

1.1. rzeczownik i rzeczownik:

- 1) ein Kinder + heim
ett barn + hem
dom dziecka
- 2) die Wagner + strasse
Wagner + gatan
ulica Wagnera

3) die Biene Maja

Biet Maya

Pszczółka Maja

4) ein fensterloses Haus³

ett fönsterlöst hus

dom bez okien

1.2. rzeczownik i przymiotnik:

5) ein kleines Kind (ale: das Klein + kind)

ett litet barn (ale: lilla + barnet)

małe dziecko (ale: młodsze dziecko)

6) das Weiße Haus

det Vita Huset

Biały Dom

7) das Archäologische Museum

det Arkeologiska Museet

muzeum archeologiczne

8) ein Schwarz + weiß + bild

en svart + vit + bild

zdjęcie czarno-białe

9) ein Dumm + kopf

ett dum + huvud

głupiec (= barania głowa)

1.3. rzeczownik i zaimek:

10) jene Person

den där personen

tamta osoba

11) manche Menschen

somliga människor

niektórzy ludzie

1.4. rzeczownik i czasownik (lub forma odczasownikowa):

12) ein Schlaf + wagen

en sov + vagn

wagon sypialny

13) ein Gebraucht + wagen (ale: ein gebrauchter Wagen)

en begagnad bil (ale: en använd bil)

samochód używany (ale: użyty samochód)

³ Polska przydawka przyimkowa oddawana jest w językach niemieckim i szwedzkim na ogół jako przymiotnik odrzeczownikowy.

14) die laufende Nummer
 det löpande numret
 numer bieżący

1.5. rzeczownik i liczebnik:

15) ein Tisch
 ett bord
 (jeden) stół⁴

16) die erste Klasse
 den första klassen
 pierwsza klasa

17) das Ein + horn
 en en + hörning
 jedno + róg

18) der Fünf + kampf
 en fem + kamp
 pięć + bój

1.6. rzeczownik i przyimek:

19) zwischen den Brüdern
 mellan brödrarna
 między braćmi

20) eine Zwischen + landung
 en mellan + landnig
 między + lądowanie

21) mit 2 Stunden Zwischen + raum
 med 2 timmars mellan + rum
 w dwugodzinnym od + stępie

Na przykładzie zaprezentowanych wyżej wyrażeń rzeczownikowych widać wyraźnie, iż w językach germańskich często mają one postać zrostów (por. 1, 2, 5, 8, 9, 12, 13, 17, 18, 20, 21), które w języku polskim występują stosunkowo rzadko (por. 17, 18, 20, 21). Owa forma językowa (wyodrębniona tu za pomocą znaku dodawania między wyrazami), tak charakterystyczna dla języków niemieckiego i szwedzkiego, zmienia również na ogół znaczenie całego wyrażenia na przenośne (por. 5, 13), ale nade wszystko pełni funkcję klasyfikującą lub charakteryzującą nazywane obiekty, czemu w języku polskim służy głównie zmiana szyku poszczególnych członów wyrażenia na przestawny [zob. Doroszewski 1980, s. 602–603], szczególnie w przypadku przydawki przymiotnej (por. 7, 8,

⁴ Liczebnik *jeden* jest w językach germańskich homonimem, dlatego też może być on traktowany jako rodzajnik nieokreślony rzeczownika (*ein*) lub tłumaczony na język polski jako liczebnik główny (*jeden*).

12, 13, 14). Natomiast przy zachowaniu w wyrażeniu rzeczownikowym szyku prostego jego członów funkcję tę przejmują we wszystkich trzech omawianych tu językach pisownia wyrazów wielką literą (por. 6, 7).

2. KRYTERIA DOBORU MATERIAŁU BADAWCZEGO

W tab. 1. zestawiono w porządku alfabetycznym niemieckie wyrażenia rzeczownikowe będące określeniami najważniejszych europejskich akwenów morskich oraz ich szwedzkie i polskie odpowiedniki. Pominięto przy tym dwa akweny wodne (*kanal La Manche* i *Zatokę Biskajską*), które również uznawane są przez Międzynarodową Organizację Hydrograficzną za europejskie morza. Swoisty wyjątek wśród podanych przykładów stanowi ostatni akwen (por. 14), który formalnie klasyfikowany jest jako jezioro, co najlepiej uwidacznia jego niemieckie określenie *der Kaspisee* (= *Jezioro Kaspjskie*).

Analizie kontrastywnej poddano ogółem nazwy aż 25 różnych mórz europejskich, gdyż w przypadku *Morza Bałtyckiego* (por. 2.) oraz *Morza Śródziemnego* (por. 9.) wyodrębniono dodatkowo ich nieco mniejsze regiony, także określane jako *morza* (por. 2.1.–2.2. i 9.1.–9.9.). Liczba wszystkich analizowanych przykładów różni się jednak przy tym znacznie od siebie w poszczególnych językach (por. tab. 2.), jako że w każdym z języków uwzględniono również synonimiczne nazwy badanych akwenów, których najwięcej występuje w języku niemieckim (por. 2., 2.1., 3., 4., 9., 9.1., 9.2., 9.4., 10., 11., 13., 14.), a które są z kolei dużo rzadsze w języku polskim (por. 2., 3., 9.1., 9.4.) czy też szwedzkim (por. 1., 9.4.). Znamienne jest przy tym, że te spośród określeń synonimicznych, które uchodzą dziś za formy przestarzałe bądź które są już niemal w ogóle nieużywane, wydają się często o wiele bardziej adekwatne, gdyż dobitniej wskazują na położenie danego akwenu morskiego na mapie Europy. W języku niemieckim określenie *die Ostsee* (por. 2.) precyzuje na przykład położenie *Morza Bałtyckiego* na wschód od Półwyspu Jutlandzkiego, a z kolei określenie *die Westsee* (por. 11.) położenie *Morza Północnego* na zachód od wspomnianego półwyspu (por. rys.1.). Podobnie niemieckie określenie *die Norwegische See* (por. 10.) i polskie *Morze Murmańskie* (por. 3.) oraz *Morze Iberyjskie* wraz z jego odpowiednikami w pozostałych dwóch językach (por. 9.4.) dużo konkretniej wskazują na położenie geograficzne tych akwenów morskich.

Wśród nazw synonimicznych uwzględniono także bardzo nieliczne, aczkolwiek nader często używane, jednoczłonowe określenia akwenów morskich (por. 2., 9.1., 9.2.). Formy te mają jednak raczej charakter potoczny i odnoszą się do mórz, które są najchętniej wybierane przez turystów na miejsca letniego wypoczynku, co z pewnością warunkuje popularność ich użycia.



Rys.1. MAPA EUROPY Z ZAZNACZONYMI AKWENAMI MORSKIMI.

ŹRÓDŁO: [HTTP://WWW.MAPSOFWORLD.COM/DEUTSCH/POLITISCHE-EUROPAKARTE.HTML](http://www.mapsofworld.com/deutsch/politische-europakarte.html)

TAB.1. NAZWY WŁASNE OKREŚLAJĄCE EUROPEJSKIE AKWENY MORSKIE
W JĘZYKU NIEMIECKIM, SZWEDZKIM I POLSKIM

Jezyk niemiecki	Jezyk szwedzki	Jezyk polski
1. das Asowsche Meer	Azovska sjön (Azovska havet)	Morze Azowskie
2. das Baltische Meer, die Ostsee (dawniej: die Baltische See)	Östersjön	Morze Bałtyckie, Bałtyk
2.1. die Åländer See (die Ålands-See)	Ålands hav	Morze Alandzkie
2.2. das Schärenmeer	Skärgårdshavet	Morze Archipelagowe
3. die Barentssee (rzadziej: das Barentsmeer)	Barents hav	Morze Barentsa (Morze Murmańskie)

4. die Grönlandsee (rzadziej: das Grönlandmeer)	Grönlandshavet	Morze Grenlandzkie
5. die Hebriden-See	Hebridiska havet	Morze Hebrydzkie
6. die Irische See	Irländska sjön	Morze Irlandzkie
7. die Keltische See	Keltiska havet	Morze Celtyckie
8. das Marmarameer	Marmarasjön	morze Marmara
9. das (Europäische) Mittelmeer (rzadziej: das Mittelländische Meer)	Medelhavet	Morze Śródziemne
9.1. das Adriatische Meer, die Adria[see]	Adriatiska havet	Morze Adriatyckie, Adriatyk
9.2. das Ägäische Meer, die Ägäis[see]	Egeiska havet	Morze Egejskie
9.3. das Alboránmeer	Alboránsjön	Morze Alborańskie
9.4. das Balearen-Meer (das Iberische Meer)	Baleariska havet (Iberiska havet)	Morze Balearskie (rzadziej: Morze Iberyjskie)
9.5. das Ionische Meer	Joniska havet	Morze Jońskie
9.6. das Levanti(ni)sche Meer	Levantiska havet	Morze Lewantyńskie
9.7. das Ligurische Meer	Liguriska havet	Morze Liguryjskie
9.8. das Sardi(ni)sche Meer	Sardinska havet	Morze Sardyńskie
9.9. das Tyrrenische Meer	Tyrrenska havet	Morze Tyrreńskie
10. das (Europäische) Nordmeer, (rzadziej: die Norwegische See)	Norska havet	Morze Norweskie
11. die Nordsee (dawniej: die Westsee)	Nordsjön	Morze Północne
12. das Schwarze Meer	Svarta havet	Morze Czarne
13. das Weiße Meer (das Weißmeer)	Vita havet	Morze Białe
14. das Kaspische Meer, der Kaspisee	Kaspiska havet	Morze Kaspijskie

ŹRÓDŁO: OPAC. WŁASNE NA PODSTAWIE [HTTP://DE.WIKIPEDIA.ORG/WIKI/LISTE_DER_MEERE](http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Meere),
[HTTP://WWW.WIKING.EDU.PL/ARTICLE.PHP?ID=240](http://www.wiking.edu.pl/article.php?id=240) ORAZ SVENSK ORDBOK

3. STRUKTURA WYRAŻEŃ RZECZOWNIKOWYCH BĘDĄCYCH OKREŚLENAMI EUROPEJSKICH AKWENÓW MORSKICH W JĘZYKACH NIEMIECKIM, SZWEDZKIM I POLSKIM

Analiza określeń europejskich akwenów morskich w językach niemieckim, szwedzkim i polskim wykazała występowanie dwuczłonowych wyrażeń rzeczownikowych złożonych głównie z rzeczownika i przymiotnika lub (nieco rzadziej) z dwóch rzeczowników (zob. tab. 2.), a także bardzo nielicznych, wspomnianych już w rozdz. 2. jednoczłonowych określeń będących skrótowcami rzeczownikowymi utworzonymi od przymiotników występujących w dwuczłonowych nazwach danyh mórz (zob. tab. 1.).

TAB. 2. KONSTRUKCJE JĘZYKOWE SŁUŻĄCE DO OKREŚLANIA EUROPEJSKICH AKWENÓW MORSKICH W JĘZYKU NIEMIECKIM, SZWEDZKIM I POLSKIM

Rodzaj konstrukcji językowej		Język		
		niemiecki	szwedzki	polski
rzeczownik + rzeczownik	zrost dwóch rzeczowników (RR)	13	6	–
	dwa rzeczowniki połączone ze sobą dywizem (R-R)	3	–	–
	zestawienie dwóch rzeczowników (R R)	–	2	2
	ogółem	16	8	2
rzeczownik + przymiotnik	zrost rzeczownika z przymiotnikiem (PR)	1	1	–
	zestawienie rzeczownika z przymiotnikiem (P R / R P)	19	18	25
	ogółem	20	19	25
skrótowce rzeczownikowe (R)		2	–	2
liczba wszystkich konstrukcji		38	27	29

ŹRÓDŁO: OPRAC. WŁASNE
R – RZECZOWNIK, P – PRZYMIOTNIK

Wymienione wyżej wyrażenia rzeczownikowe nie zawsze jednak mają identyczne formy we wszystkich analizowanych językach (zob. tab. 1.). Różnice między nimi dotyczą stopnia zespolenia poszczególnych członów składowych i ich szyku w wyrażeniu rzeczownikowym oraz językowego sposobu wskazywania na nazwę własną.

W języku niemieckim przeważają konstrukcje będące zestawieniem przymiotnika i rzeczownika (por. 1., 2., 2.1., 6., 7., 9., 9.1., 9.2., 9.4., 9.5., 9.6., 9.7., 9.8., 9.9., 10., 12., 13., 14.), a w jednym przypadku nawet również ich zrostem (por. 13.), w którym przymiotnik zawsze poprzedza rzeczownik. Można tu dostrzec jednak równie dużo tak typowych dla tego języka zrostów dwóch rzeczowników (por. 2., 2.2., 3., 4., 8., 9., 9.3., 10., 11., 14.). W trzech określeniach mórz oba rzeczowniki (nazwa wyspy oraz rzeczownik *morze* 'Meer/See') połączone są ze sobą dywizem (por. 2.1., 5., 9.4.). Wśród możliwych określeń odnotowano tylko dwa skrótowce rzeczownikowe (por. 9.1., 9.2.), brak jest natomiast jakichkolwiek zestawień dwóch rzeczowników. Wyróżnikiem nazwy własnej jest w podanych przykładach pisownia przymiotnika wielką literą.

W języku szwedzkim dostrzec można wyraźną dominację konstrukcji będących zestawieniem przymiotnika i rzeczownika (por. 1., 5., 6., 7., 9.1., 9.2., 9.4., 9.5., 9.6., 9.7., 9.8., 9.9., 10., 12., 13., 14.). Do bardzo nielicznych konstrukcji językowych należą natomiast zrosty członów wyrażań rzeczownikowych (por. 2., 2.2., 4., 8., 9., 9.3., 11.) bądź zestawienia dwóch rzeczowników (por. 2.1., 3.), a brakuje jakichkolwiek skrótowców rzeczownikowych. Podobnie jak w języku niemieckim wyróżnikiem nazwy własnej jest w języku szwedzkim pisownia przymiotnika wielką literą, który zawsze występuje przed rzeczownikiem.

Na tle obu wymienionych wyżej języków język polski odznacza się największym stopniem jednolitości konstrukcji językowych nazywających europejskie akweny morskie. Nie dopuszcza bowiem żadnych zrostów poszczególnych członów wyrażań rzeczownikowych, a jedynie ich zestawienia, wśród których dominują niemal wyłącznie wyrażenia złożone z rzeczownika i przymiotnika z wyjątkiem dwóch nazw mórz mających postać zestawień dwóch rzeczowników (por. 3., 8.). W dwóch przypadkach ich alternatywę stanowią również skrótowce rzeczownikowe (por. 2., 9.1.). Natomiast na nazwę własną wskazuje w języku polskim w tym wypadku pisownia większości rzeczowników i przymiotnika wielką literą oraz przestawny szyk obu tych członów wyrażenia rzeczownikowego, pełniący funkcję klasyfikującą lub charakteryzującą nazywane akweny (zob. rozdz. 1.).

PODSUMOWANIE

Analiza określeń europejskich akwenów morskich w językach niemieckim, szwedzkim i polskim potwierdziła w zasadzie charakterystyczną regularność, jaka występuje we wszystkich wyrażeniach rzeczownikowych w omawianych językach występujących w roli nazw własnych. Dominującą konstrukcją językową są w tym przypadku zestawienia przymiotnika z rzeczownikiem, w których przymiotnik i/lub rzeczownik pisane są wielką literą, a w języku polskim dodatkowo w szyku przestawnym. Ponadto cechą charakterystyczną wspomnianych określeń w językach germańskich są dość charakterystyczne dla tych języków zrosty rzeczownika z przymiotnikiem lub dwóch rzeczowników, których zabrakło natomiast w badanym materiale w języku polskim, gdyż są to formy ogólnie rzadko w nim występujące.

BIBLIOGRAFIA

- Deutsches Wörterbuch*, 1992, pod red. G. Wahriga, Gütersloh/München.
Liste der Meere, http://de.wikipedia.org/wiki/Liste_der_Meere, [dostęp 10.09.2014].


Politische Landkarte Europas, <http://www.mapsofworld.com/deutsch/politische-europakarte.html>, [dostęp 12.09.2014].

Słownik poprawnej polszczyzny PWN, 1980, pod red. W. Doroszewskiego, Warszawa.

Svensk ordbok, 1986, pod red. S. Alléna, Stockholm.

SZOBER S., 1962, *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.

Wody morskie w Europie, <http://www.wiking.edu.pl/article.php?id=240>, [dostęp 10.09.2014].



Recenzowany tom jest pokłosiem konferencji zorganizowanej w dniach 24–25 października przez Koło Naukowe Glottodydaktyków, działające przy Katedrze Lingwistyki Stosowanej i Kulturowej UŁ. Organizatorzy konferencji zaproponowali bardzo atrakcyjny i ważny temat, który zainspirował jej uczestników do przygotowania artykułów skupionych wokół trzech grup zagadnień: dydaktyki języka, lingwistyki kulturowej i dialektologii. Ogromnie cieszy zainteresowanie młodych naukowców tematyką dydaktyczną i glottodydaktyczną oraz kulturową. Zamieszczone w tomie artykuły pokazują poszukiwania nowych metod nauczania, przy znajomości dotychczasowych osiągnięć w tej dziedzinie, w oparciu o wiedzę językoznawczą i z wykorzystaniem technologii informacyjnych. Cykliczne organizowanie takich konferencji jest ważną i cenną inicjatywą młodych językoznawców, dydaktyków i kulturoznawców.

Z recenzji dr hab. Anny Dunin-Dudkowskiej



WYDAWNICTWO
UNIwersYTETU
ŁÓDZKIEGO

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

